

Коппель О.А.* , Пархомчук О.С.**

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ГНОСЕОЛОГІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМАЛЬНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ НАУКИ

The article examines the theoretical models of investigation of international relations. Special attention is paid to scientific paradigms, methods and up-to-date status of this problem.

Наука про міжнародні відносини являє собою системно організований образ існування певної сфери об'єктивної реальності, теоретично організовану систему знань, що перебуває у безперервному розвитку. Виходячи з цього, розвиток науки про міжнародні відносини можна розглядати як процес приведення системності уявлень у відповідність з системністю об'єкта досліджень.

Явище міжнародних відносин виникає на ранніх етапах історії людства і в процесі свого розвитку зазнає значної еволюції [1]. Міжнародні відносини посідають унікальне місце за своїми соціальними масштабами, тривалістю за часом, за зв'язками з історією, соціологією, політологією та іншими суспільними науками, зв'язками з основоположними, принциповими питаннями теорії суспільних наук. Існує тісний взаємозв'язок міжнародних відносин та філософії.

В сучасній українській науці з'явилося чимало досліджень, в яких аналізуються різні аспекти гносеології міжнародних відносин. Ними плідно займаються українські вчені В.Бибик, Л.Губерський, Є.Камінський, В.Манжола, Ю.Павленко, Ю.Пахомов, С.Шергін та інші. В той же час поза увагою дослідників залишилось питання взаємозв'язку гносеології міжнародних відносин з парадигмальною еволюцією науки загалом. Виходячи з цього, вважаємо за необхідне зосередити увагу на історії становлення та основних етапах розвитку науки про міжнародні відносини в контексті парадигмальної еволюції науки, що дає змогу визначити основні напрями подальшої наукової розвідки.

Перед будь-якою наукою, як і перед наукою про міжнародні відносини, постійно постають центральні і найбільш складні для неї питання власних методології та теорії. Відповідно, мова йдеться про філософію науки, філософію суспільних наук, складовою частиною якої є і філософія міжнародних відносин.

Філософія в якості самостійної науки утворює і основу, і завершення всіх часткових або спеціальних наук. Вона являє собою інтегральну форму наукових знань, в тому числі знань про суспільство, культуру, історію, міжнародні відносини.

Розвиток науки про міжнародні відносини свідчить про зростання ролі та значення її гносеологічної складової. В своєму загально-філософському значенні гносеологія (від грецького гносіс – знання та логос – вчення), тобто теорія пізнання, являє собою вчення про пізнання як практичний процес, про закономірності його еволюції, природу та сутність знання як явища, принципи та межі, форми і закономірності переходу від поверхо-

* доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вого уявлення про об'єкт дослідження до осягнення його сутності, а також розглядає питання про шляхи досягнення істини, її критерії. Являючись складовою частиною філософії, гносеологія міжнародних відносин досліджує умови та можливості достовірного знання в галузі міжнародних відносин, загальні передумови пізнання явища міжнародних відносин, проблеми природи пізнання міжнародної реальності та його потенційних можливостей, відносини науки про міжнародні відносини до об'єктивної реальності.

Методологія науки про міжнародні відносини, як і будь-якої науки, базується на принципах, що впливають із первинних уявлень про міжнародні відносини як об'єкт дослідження. Під принципом (від лат. *principium* – початок, основа) розуміємо головне, вихідне твердження будь-якої теорії, вчення, науки або дії, яке відображає найзагальніші закономірності процесу розвитку предметів і явищ об'єктивної дійсності, виконує методологічну функцію у науковому і філософському пізнанні.

У філософському розумінні основні закони діалектики виступають як основоположні, фундаментальні принципи і буття, і усвідомлення об'єктивної дійсності, зокрема явища міжнародних відносин. Найважливішими з принципів діалектики можна назвати принципи єдності діалектики буття і діалектики мислення і загального зв'язку і загального розвитку явищ у світі. Саме визнання загального зв'язку явищ у природі, суспільстві і мисленні і вимагає системного дослідження цих явищ. Визнання принципу загального розвитку відображає глибинну сутність процесу руху матерії як саморуху, формоутворення нового, як саморозвитку матерії. У пізнанні цей принцип вимагає дослідження предметів і явищ об'єктивно, у русі, розвитку, саморусі, саморозвитку, тобто через дослідження суперечностей предметів і явищ, розвитку цих суперечностей і, таким чином, з'ясування внутрішніх джерел руху і розвитку. Діалектика спирається на принцип єдності і боротьби протилежностей, на принцип переходу кількісних змін у якісні, на принцип заперечення заперечення.

Отже, дослідження міжнародних відносин потребує сполучення підходів, що спираються на філософію як на теоретичний світогляд, який досліджує світ як цілісність, дає найбільш загальні уявлення про світ, про принципи буття, закономірності розвитку природи, суспільства, властивості мислення людини. В той же час визнання загального зв'язку і загального розвитку явищ у світі, у природі, суспільстві і мисленні вимагає системного дослідження цих явищ на противагу метафізичному методу, якій розглядає світ у сукупності ізольованих явищ. Дослідження явища міжнародних відносин потребує і підходів, що спираються на теорію, що дає можливість дослідження суті, специфіки та головних рушійних сил розвитку цього особливого виду суспільних відносин; на соціологію, що передбачає дослідження закономірностей, які визначають зміни та еволюцію міжнародних відносин; на політологію, що дає змогу дослідження політичних аспектів розвитку системи міждержавних відносин, методи, форми і способи формування реалізації та оцінки політики, яка здійснюється державами; на історію, що надає можливість вивчення фактичного розвитку міжнародних відносин, дає змогу знаходити аналогії та виключення; на праксеологію, що дозволяє піддати науковому аналізу процес підготовки, прийняття та реалізації міжнародно-політичного процесу. Історизм розуміється як процес системостворення, функціонування та розвитку міжнародних відносин, є однією з найголовніших характеристик їх життєдіяльності саме як системи. Адже складність дослідження міжнародних відносин полягає в тому, що саме явище постійно еволюціонує. Принцип історизму є органічно включеним до системного підходу, являє собою один з найголовніших його аспектів. Дотримання цього підходу є особливо важливим для побудови теоретичних знань про складні об'єкти, що історично розвиваються, якими і є міжнародні відносини.

Таким чином, приходимо до висновку, що комплексне дослідження міжнародних відносин вимагає сполучення цих підходів в їх діалектичній єдності, тому що вони органічно взаємопов'язані, доповнюють один одного. Протиставлення одного з підходів іншому не має під собою підстав в дослідженні будь-яких соціальних об'єктів, особливо таких, як міжнародні відносини. Кожен з цих підходів зосереджує увагу на одній з сторін міжнародних відносин – або на їх структурі в статистиці, або на генезі в їх динаміці.

Наукове відображення явища, зокрема явища міжнародних відносин, починається тоді, коли в природі та характері його функціонування знаходяться певні константи, якості, які незмінно притаманні даному явищу на протязі всіх етапів його трансформацій, є його невід'ємними складовими.

Важливе наукове значення має як проблема «початку» науки про міжнародні відносини, її виникнення та розвитку в контексті парадигмальної еволюції науки як специфічної діяльності з виробництва та отримання нових знань. Нагадаємо, що критерії формування будь-якої науки є загальними. Це визначення предмету дослідження, вироблення понять, які відповідають цьому предметові, формування категоріально-понятійного апарату, встановлення фундаментальних законів, властивих цьому предметові, відкриття принципу чи створення теорії, які дають змогу пояснювати величезну кількість фактів. Наукова діяльність має і чітко визначену структуру: суб'єкт дослідження; об'єкт, тобто те, на що спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта; предмет - ті якості та закономірності, які вивчаються суб'єктом в об'єкті дослідження, засоби та методи пізнання; результати пізнання (наукові факти, емпіричні узагальнення, наукові гіпотези та теорії).

Існування декількох предметів дослідження в межах одного об'єкта поступово призводило до диференціації наукового знання . Темпи прироста знань в процесі наукової творчості прискорювали створення нових галузей наукового знання, виникненні нових наук, зокрема науки про міжнародні відносини.

Передумовою теоретичної діяльності в науці, умовою будь-якого виду теоретичної діяльності з пояснення та систематизації емпіричного матеріалу є існування особливого типу знання, що не виконує безпосередньо пояснювальної функції, але є умовою цієї діяльності . Існування такого особливого типу знання фіксується в методологічних концепціях Т.Куна і І.Лакатоса і в методологію науки вводяться поняття «парадигми» (Т.Кун) і майже аналогічне йому «дослідницька програма» (І.Лакатос), які є своєрідними мета-теоретичними утвореннями, що містять набір вихідних ідей та методологічних установок, на які спирається наукове пізнання, сукупністю принципів, які на конкретному історичному етапі розвитку науки загалом задають певний спосіб теоретичної діяльності, визначають вибір засобів цієї діяльності [2].

Поняття парадигми як базового елемента структури науки, яке розкриває революційний характер структури її розвитку, увів у 1962 р. Т.Кун. Він визначав парадигму як «міждисциплінарну матрицю» різного роду впорядкованих компонентів, які утворюють єдине ціле і функціонують як єдине ціле, забезпечуючи відносну повноту професійної комунікації та відносну однаковість наукових суджень. Поняття «парадигма» фіксує існування особливого типу знання, що не виконує безпосередньо пояснювальної функції, а є умовою певного виду теоретичної діяльності з пояснення та систематизації емпіричного матеріалу. Це означає, що парадигма містить сукупність загальноновизнаних уявлень, чи модель, яка зайняла в науці провідне положення, сукупність фундаментальних елементів, які утворюють єдине правило, яке визнається в науці чи в суспільстві впродовж певного часу.

Залежно від наукової сфери, у рамках якої застосовується це поняття, його визначення відрізняються сукупністю компонентів, але загальний зміст залишається. Парадигма є еталонним розв'язанням дослідницької проблеми.

В процесі історичного розвитку людства змінювались функції самої науки в системі культури та суспільства. Це конкретизувалось в парадигмальних установах.

З кінця ХУП в європейській науці домінуючою була звільнена від теології механістична парадигма. Її характерними рисами стає відмова від апеляції до теології для пояснення наукових фактів, визнання можливостей розуму, озброєного методом (емпіризм Ф.Бекона або раціоналізм Р.Декарта) пізнати закони природи [3]. Механістична картина природи розглядалась як загальнонаукова картина світу.

Одним з найвищих досягнень цієї парадигми стає марксизм. Формаційна теорія мала солідне наукове обґрунтування, яке дано в працях класиків марксизму, особливо для того періоду розвитку капіталізму, в який жили К.Маркс та Ф.Енгельс, коли технологічні і техніко-економічні процеси дійсно в значній мірі визначали функціонування і розвиток суспільства.

З останньої чверті ХІХ століття домінуючою стає енергетична парадигма. Її характерною рисою стає відмова від точки зору Р.Декарта про наявність єдиного методу, визнання того, що методи мають враховувати особливості об'єкту дослідження, що призводить до диференціації наукового знання, багатодисциплінарності. Еволюція наукового знання проходила під знаком диференційної тенденції, яка знаходила своє відображення в виокремленні нових предметних галузей, що призводило до формування все більшої кількості наукових дисциплін та субдисциплін.

З цього періоду розпочинається і систематизоване та цілеспрямоване дослідження міжнародних відносин в межах відносно самостійної дисципліни. Міжнародні відносини (International relations) розумілись як відносини між державами певного соціально-історичного та політико-економічного типу, сам термін нація (nation) являв собою цілу концепцію і в цій якості означав не народ або націю, а певний тип держави [4]. Безпосередньо перед Першою світовою війною і протягом міжвоєнних років домінуючим був їх історичний та правовий аналіз. Увагу було зосереджено в основному на дипломатичній історії, ця тенденція характеризувалась вивченням окремих деталей та застосуванням історичного методу, ретельним дослідженням документів. Друга тенденція характеризувалася зверненням до проблематики міжнародного права і міжнародних організацій. Вважалося, що створення сильної і авторитетної міжнародної організації сприятиме становленню стабільного миру. Третя тенденція сфокусувалася на вивченні поточних подій.

Як навчальна дисципліна «міжнародні відносини» (International relations) вперше з'являється в університетах США і Великої Британії після Першої світової війни, тоді ж виникають перші дослідницькі центри та університетські кафедри.

В процесі накопичення знань про міжнародні відносини як явище відбувається поступове розширення змісту цього терміну. Так, Р.Арон в своїй відомій праці «Мир і війна між націями» підкреслює, що судячи з визначення, міжнародні відносини є відносинами між націями, точніше державами як політичними одиницями і величинами. Але, розширюючи зміст терміну, він зазначає, що розуміє під ним будь-яку політичну величину, політичну спільноту, тобто певну колективну державно-політичну організацію на певній території всіх часів[5]. Отже, поняття нація у Р.Арона охоплювало вже не тільки певний тип держав, але й і грецькі міста-держави, і Римську імперію, єгипетську державу, європейські монархії і республіки. Міжнародні відносини почали розглядатись як відносини між будь-якими політично організованими спільнотами, державно-політичними організаціями на певній території всіх часів.

Наукова думка розглядає історію людського суспільства як єдиний процес, що поділяється на дві послідовні стадії організації: потестарну (дополітичну) і державну, з різними формами політичної організації суспільств. На стадії дополітичної організації

першими формами зовнішньої взаємодії були обмін/торгівля та збройні сутички. Ще на стародавніх етапах історії етнічні спільноти стикалися одна з одною, наслідком чого стає початок поділу всіх взаємодій на внутрішні та зовнішні. Але хоча збройні сутички відбувались і в період неоліту, а навіть і раніше, війна як суспільно-політичне явище, як функція, яка здійснюється професійними військами, виникла лише разом з державами та локальними цивілізаціями. На стадії державної організації остаточно формується об'єктивно і відрізняється суб'єктивно поділ відносин на внутрішні (ті, що підпорядковані державі) та зовнішні (ті, що їй не підпорядковані).

Подальше накопичення наукової інформації і зміни у трансляції наукових знань сприяли формуванню інформаційної парадигми. В її межах відбувається диференціації наук про міжнародні відносини. В умовах поступового розмивання кордонів між внутрішньою та зовнішньою політикою в дослідженнях міжнародних відносин посилюється політична компонента. Говорячи про міжнародно-політичну науку, мається на увазі більш політологічна, ніж історична чи правова орієнтація дисципліни. Крім цього, з'являються певні національні традиції в використанні термінів, на які звертає увагу М.М.Лебедева [6]. Так, у Франції найбільш вживаним є використання терміну «міжнародні відносини» як назви наукової та навчальної дисципліни. В англійській літературі використовуються як найбільш нейтральний термін «міжнародні дослідження» (international studies), так і «світова політика» (world politics) чи «міжнародна політика» (international politics), а пізніше «глобальна політика» (global politics) для акцентування уваги на взаємозв'язку з глобальними проблемами сучасного світу.

Ускладнення суб'єкта функціонування науки як соціального інституту, пов'язаного з іншими підсистемами держави, суспільства, з економікою, освітою, політикою, культурою сприяло формуванню організаційної парадигми. Інформаційна та організаційна парадигми отримали оформлення в відповідних наукових теоріях, зокрема системній. Наука концентрує увагу на таких типах об'єктів, як складні системи, які самоорганізуються і в які включена людина. Системна теорія, як знання про системи, накопичує їх, упорядковує й використовує для пояснення систем різної природи, в тому числі міжнародних.

Головним популяризатором системних ідей виступила науково-технічна революція, яка забезпечила бурхливий розвиток системного підходу. Ідеї теорії систем розвивали такі вчені, як Р.Акофф, О.Ланге, Р.Мертон, М.Месарович, Т.Парсонс, У.Росс Ешбі та ін. Системний підхід широко поширився в економіці, соціології, психології й ін. Політологічному застосуванню системного підходу посприяли роботи М.Вебера.

З другої половини ХХ ст. різні види системних теорій почали інтегруватися у системологію, інтегральну науку про системи, яка об'єднала загальну теорію систем, приватні й галузеві теорії систем. Відбувається найбільш амбіційна спроба досягти синтезу наукового знання з усіх до цього зроблених.

Системний підхід до міжнародних відносин виявлявся у їх трактуванні як цілісного явища, де існують закономірні зв'язки між його елементами, чітка ієрархія та сталі взаємозалежності. Він базується на визнанні того, що практично всі питання міжнародного життя виявляють свою сутність в дослідженні їх в контексті системи міжнародних відносин як відносно відособленої підсистеми суспільних відносин. В методологічному плані аналіз міжнародних систем визнається необхідним для розуміння основних закономірностей та динамічних універсалій розвитку міжнародних відносин. Тому центральну ланку науки про міжнародні відносини починає складати теоретичне дослідження міжнародних систем, властивих їм структури та функцій, процесів їх розвитку. Аналіз міжнародних систем визнається ключем до розуміння міжнародних відносин, до пошуку об'єктивних закономірностей їхнього існування та еволюції, з'ясування їх сутності, вважається найбільш комплексним та повним дослідженням міжнародних відносин.

Починаючи з 50-х рр. XX ст. з'являються теоретичні розробки вчених, перш за все американських, в яких положення загальної теорії систем і системний підхід використовувались в дослідженні сфери міжнародних відносин. Вони базувались на відмінній теоретико-методологічній базі, різнилися і їх мета та висновки. Перш за все вони відрізнялись за вибором предмету дослідження – «світова політика» (А.Органські, Ч.Кеглі, Ю.Вітккопф, Б.Рассетт, С.Харвей), «система міжнародних відносин» або «міжнародна політика» (М.Каплан, К.Дойч, Дж.Розенау, Ч.Маклелланд, Р.Хопкінс, Р.Мансбах, Дж.Бертон), «міжнародна система» (К.Дойч, Дж.Д.Сінгер, К.Уолтц, Ч.Олджер, А.Джордж, О.Холсті, Дж.Розенау, К.Норр, С.Верба, Г.Моделски).

В 60-70-ті рр. XX ст. головна увага була спрямована на дослідження структури міжнародної системи, проблем «біполярності» та «мультиполярності» (К.Дойч, Д.Сінгер, Р.Роузкранс, К.Уолтц); на дослідження функціонування міжнародної системи (Е.Скотт), еволюції міжнародних систем (О.Холсті, Р.Сіверсон, А.Джордж). Американські дослідники К.Дойч і Дж.Д.Сінгер зробили спроби пов'язання стабільності системи з її багатополарністю, що викликало активну наукову дискусію[7]. З критикою такої точки зору виступив К.Уолтц, який в своїй статті «Стабільність біполярного світу», надрукованій в 1964 р. і більш пізній праці «Теорія міжнародної політики» (1979 р.) доводив, що біполярна структура є більш сприятливою для збереження миру та підтримання стабільності системи[8].

Дискусії з цього приводу призвели до появи значної кількості нових праць, в яких підтримувались або спростовувались погляди К.Уолтца. Особливого значення набуває аналіз структури міжнародної системи. Саме поняття структури вважається головним показником її сталості та змінності, співробітництва та конфліктності, саме вона відображає закони функціонування та трансформації системи. Отже, залежність політики акторів, перш за все держав, від структурних характеристик системи визнавалась найбільш загальною закономірністю міжнародних систем.

В дослідженнях Р.Роузкранса «Міжнародні відносини: мир та війна», М.Хааса «Міжнародний конфлікт», Ф.Біра «Мир проти війни: екологія міжнародного насильства» аналізується зв'язок між структурними вимірами міжнародної системи та проблемою її стабільності.

С.Браун в своїй праці «Причини та попередження війни» теж висуває гіпотезу щодо зв'язку імовірності виникнення і масштабів війни з типами міжнародної структури. Американський історик Дж.Л.Геддіс звинуватив К.Уолтца в абсолютизації ролі міжнародної структури, акцентуючи увагу на політиці окремих держав[9].

Популярність системного методу була пов'язана з використанням найновіших досліджень у галузі математичного аналізу, комп'ютерного моделювання і соціології [10]. Американські теоретики Дж. Розенау, М.Каплан, Р. Роузкранц пропонували систематизувати усі процеси міжнародного життя у вигляді моделей і аналізувати їх на основі поведінки акторів, тобто держав, що діють в межах загальної системи. В їх працях система розглядається як визначена сукупність відносин, що знаходиться у стані постійної взаємодії із зовнішнім середовищем завдяки механізмам «входу» та «виходу» відповідно до базових ідей кібернетики.

Розгляду особливостей функціонування та еволюції міжнародних систем присвячені праці таких дослідників, як Б.Бузан, М.Каплан, Р.Літл, М.Мерль, А.Багатуров, П.Циганков, Е.Поздняков, в яких висвітлюються теоретико-методологічні основи системного підходу та особливості функціонування та розвитку міжнародних систем.

С.Хоффман, М.Каплан і А.Раппорт внесли вирішальний вклад у розробку «теорії міжнародних систем». Дж.Моделські, С.Амін, К.Кайзер розробили «теорію взаємодії» (the

theory of interaction) в межах міжнародних систем. Дж.Розенау є автором «теорії зчеплення» (the theory of coupling) і «теорії турбулентності» (the theory of turbulence) [11].

Але в той же час вироблення чіткого наукового визначення поняття системи залишалося невирішеним. В науці про міжнародні відносини затвердився широкий спектр розуміння поняття «система», серед яких найголовнішими були розгляд системи як комплексу взаємовідносин в одній площині (концепції «балансу сил», геополітики); як ієрархічного комплексу взаємозв'язків єдиного цілого (практичний варіант – аналіз процесів прийняття рішень у зовнішній та загальній політиці, державному управлінні, військовій сфері, питаннях безпеки, аналіз процесів формування та реалізації зовнішньої політики держави); як багаторівневого комплексу взаємодій ряду (множини) ієрархічних комплексів - суб'єктів міжнародних відносин (концепції інтеграції, стабільних структур міжнародних відносин, взаємозалежного світу); як процесу формування нової ієрархічної цілісності з відносно менш складних, але в той же час внутрішньо достатньо складних цілісностей вищого порядку (концепції світового співтовариства, «глобального селища») [12].

Таким чином, дослідження міжнародних систем сформувалась як сукупність спеціалізованих напрямів та шкіл, єдиних в об'єкті, які спиралися в цілому на спільні філософські й теоретико-методологічні засади, але розрізнялися за предметом та методами дослідження. Методи дослідження тих чи інших сторін об'єкта даної теорії виступали в якості більш конкретних концептуальних побудов, тобто в якості часткових теорій двох типів - міжпарадигмальних та парадигмальних. На статус загальних теорій можуть претендувати парадигми (реалізм, лібералізм та радикалізм) а також теорії міжнародного співтовариства і світового (глобального) співтовариства, тому що всі вони прагнули надати уяву про міжнародні відносини в цілому, представити узагальнене бачення їх стану та основних тенденцій розвитку. Деякі з часткових теорій, як правило, висунутих в межах однієї з парадигм, знаходили підтримку у прибічників іншої парадигми.

Серед перших дослідників міжнародних відносин, які подолали методологічні бар'єри політичного реалізму та політичного ідеалізму й спробували застосувати системний метод у вивченні міжнародних конфліктів, були М.Каплан, С.Хоффман, Ч.Маклелланд, К.Дойч. Їх моделі, як правило, використовували положення і категорії загальної теорії систем Л.фон Берталанфі, або особливі системні моделі У.Росс Ешбі та Н.Вінера.

Наприкінці ХХ ст. разом з видатними успіхами системності, в ній стали проявлятися кризові процеси. Основна причина цього полягала не стільки в кризі системності як такої, скільки в кризі її методології.

Принципове оновлення системної методології відбулося завдяки формуванню І.І.Пригожиним концепції хаосу й перехідних процесів. Подальший розвиток ідеї системності призвів до виникнення концепції синергетики Г.Хагена та принципу синергізму, що сформувався на початку 80-х рр. ХХ ст., коли системність струснули перші кризи. Принцип синергізму, або мультиплікаційний підхід, відокремився від системного й вийшов на перший план серед інших методологічних принципів [13]. Синергетика стала міждисциплінарним науковим підходом, який досліджує процеси утворення та поведінку відкритих систем, які взаємодіють між собою складним нелінійним шляхом.

Класична діалектика була заснована на лінійності, розвиток розумівся як рух від простого до більш складного, від нижчого до вищого, від старого до нового якісного стану. Але глобальні процеси – це перш за все процеси нелінійні. Нелінійне мислення спрямоване на дослідження складних систем і є більш гнучким, припускає і навіть передбачає неоднозначність рішення, варіантність істини. З точки зору нелінійної діалектики визнається циклічність в розвитку, що і спостерігається в глобальних процесах, спростовується їх прямолінійна спрямованість. Розвиток визначається як складний, багатогранний процес, інколи з результатами, які складно передбачити.

Нелінійна діалектика орієнтована не на алгоритм, а на творчий підхід в дослідженні, на інноваційність, являє собою таким чином метод планетарної філософії як нового напрямку в пізнанні, який має пояснити глобальні проблеми сучасності, проблеми сталого розвитку, розвитку міжнародних відносин. Адже зміст світової політики та міжнародних відносин в ХХІ столітті значною мірою визначають проблеми глобального розвитку.

Враховуючи фактор нелінійності, ризиковий і складно передбачуваний характер розвитку людства, однією з головних проблем глобального розвитку є необхідність політичного регулювання глобальних процесів, тобто реалізації політики забезпечення глобальної безпеки. Отже, в такому аспекті під глобальною безпекою розумілося політичне регулювання глобальних процесів, а під політикою глобальної безпеки – політика зменшення глобальних ризиків. Вона має забезпечувати безпеку глобальної системи та її структур, що передбачає з'ясування джерел загроз, визначення особливості політичного процесу в умовах посилення глобальних проблем, визначення політичних форм та засобів адаптації як окремих суспільств і цивілізацій, так і світового співтовариства в цілому до імперативів виживання, пошук механізмів, методів та напрямів регулювання взаємозалежності.

Політика глобальної безпеки може бути структурована в залежності від рівня та сфери діяльності. В залежності від сфер діяльності, на які вона спрямована, вона поділяється на політичну, економічну, екологічну, інформаційну, соціокультурну. Вона може проявлятися на різних просторових рівнях: глобальному, регіональному, національному.

Для забезпечення глобальної безпеки засобами політики особливо важливим є розуміння механізмів функціонування світу глобальної політики і політичного світу в цілому. Необхідність політичного регулювання глобальних політичних процесів, забезпечення глобальної безпеки призводить до формування глобальної політичної культури, яка має визначати норми та принципи політичної поведінки, які відповідають вимогам збереження суспільного життя в умовах посилення глобальних ризиків, визначають умови його збереження, межі, вихід за які може призвести до загибелі світової цивілізації.

Інтернаціоналізація політичної сфери, її глобалізація призводить до формування глобальної політичної культури як системи відносин та процесів виробництва її складових елементів в процесі зміни поколінь, важливим елементом якої є планетарне політичне мислення. Воно повинно мати гетерогенний характер, тобто не визнавати якийсь один з варіантів планетарного політичного мислення в якості універсального чи спроби тієї чи іншої країни, групи країн або цивілізації видавати свої цінності в якості універсальних і включати найбільш досконалі структури всіх ідейних і політичних течій, в яких визначаються шляхи збереження людства. В той же час, як слушно зауважує І.Пригожин, людство поки що не має значних успіхів в становленні «нового планетарного мислення», хоча досягло певних якісних змін на шляху зближення двох культур - гуманітарного та природничого знань, однакового розуміння ними того, що являє собою інформація [14].

Нормативна модель глобальної міждержавної міжнародної системи включає такі елементи, як механізми та засоби забезпечення міжнародного порядку, підтримання міжнародної стабільності, закони, зафіксовані в міжнародному праві, зокрема заборона використання сили; скорочення звичайних озброєнь та зброї масового знищення, успішне моделювання та прогнозування глобального розвитку, реалізація стратегії сталого розвитку людства.

Постіндустріальна революція на Заході, яка почалася в останню чверть ХХ століття, фактично ознаменувала перехід до вищого щабля цивілізаційного прогресу - стадії інформаційно-інтелектуального розвитку, яка за своїми можливостями й наслідками не має собі рівних в історії людства. Розвиток процесів глобалізації призводить до зламу класичних парадигм та формуванню нового наукового світогляду, до суттєвої трансформації поглядів на роль науки в сучасному суспільстві. Ще з другої половини ХХ століття

деякі філософи та представники інших наук (Дж.Хорган, В. Гейзенберг, Ж. Делез, Ф. Ліотар, І. Пригожин, П.Фейрабенд, М.Фуко та ін.) приходять до висновку щодо трансформації значення терміну «наука», розпочавши дискусію відносно «кінця науки». Вони вважали, що наука переміщується в принципово новий соціокультурний контекст, в основі якого ідея цілісності, тобто ідея холістичної моделі, що включає до себе поняття «корінного міфу», рівні прасвітогляду та праїдеології. Світ розглядається як єдине ціле, тому наука вже не може виконувати свої функції, що потребує наукової революції, яка має вийти за межі самої науки.

Інший напрям пошуків нових парадигмальних установ науки – це зближення філософії науки і філософії гуманітарного пізнання, в межах якого виникає плюралістична філософія науки .

Література

1. Barry Buzan, Richard Little. *International Systems in World History/ Remaking the Study of International Relations/ Oxford University Press, 2000. Н/115-122. Косолапов Н.А. Явление международных отношений: историческая эволюция предмета исследования // Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталева М.А. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений. М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2002. – С. 36-68.*
2. Кун Т. Структура научных революций. М., 1977.
3. Бекон Р. Вторая часть сочинения, называемая «Новый органон» или истинные указания для использования природы // Сочинения: В 2 т. М., 1972, Т.2; Декарт Р. Рассуждения о методе // Избранные философские произведения. М., 1950. С. 257-318.
4. Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталева М.А. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений. М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2002. – С. 37.
5. Арон Р. Мир і війна між націями. - К., Юніверс, 2000. – С.32-34.
6. Лебедева М.М. Мировая политика / М.М.Лебедева. – М., Аспект Пресс, 2003. – С.58-59.
7. Deutsch K., Singer D. *Multipolar Power Systems and International Stability // Analyzing International Relations: a Multimethod Introduction / Ed. by W. Coplin and Ch. Kegley. N.Y.: Praeger, 1975.*
8. Waltz K. *Political Philosophy and the Study of International Relations // Fox W.T.R. (ed) Theoretical Aspects of International Relations. Notre Dame, 1959. Waltz K. The Emerging Structure of International Politics // International Security. Vol. 18. № 2 (Fall 1993). Waltz K. The Stability of the Bipolar World // Daedalus. Vol. 13. 1964 (Summer 1964). Waltz K.N. Theory of International Politics. Reading: Addison-Wesley, 1979. Waltz, Kenneth. Structural Realism after the Cold War // International Security. – 2000. – no.25. P.5-41.*
9. Gaddis J.L. *The Long Peace: Element of Stability in the Postwar International System // International Security. Vol. 10. № 4 (Spring 1986). P. 99-142.*
10. Ожиганов Э.Н. Моделирование и анализ политических процессов. М.: РУДН, 2009.
11. Giddens A. *The Constitution of Society. An Outline of the Theory of Structuration. Cambridge, 1984; Chicago, 1990. Barry Buzan, Richard Little. International Systems in World History/ Remaking the Study of International Relations/ Oxford University Press, 2000. Kaplan M. The System Approach to International Politics // New Approach to International Politics / Ed. by M. Kaplan. N.Y.: Sharpe, 1968. Rosenau J. International Politics and Foreign Policy.- N.Y., 1969. Rosenau J. Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity. Princeton, N.J., 1990. Modelski G. Long Cycles in World Politics. Seattle, 1986; Wash., 1987. Morgan P. International Security: Problems and Solutions. – Washington DC:*

- CQ Press, 2006. Molly Cochran. Normative Theory in International Relations. A Pragmatic Approach/ Cambridge University Press, 1999.
12. Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталеv М.А. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений. М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2002. – С. 83.
 13. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ. Ю.А.Данилова / Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова // <http://spkurdyumov.narod.ru/Ppigogin/PriOglavl.htm>; Хакен Г. Синергетика. Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. Пер. с англ. В. И. Емильянова - М.: Мир, 1985.
 14. Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М., Прогресс-Традиция, 2002. – С.9.